

університету, 2004. – С.199; 22. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф.46.(Волинское воеводское управление города Луцка) – Оп.9.(Отдел безопасности). – Спр.13. Информация поветовых староств о лицах, выехавших с советскими войсками. – Арк.1-4; 23. Державний архів Рівненської області (далі-ДАРО). – Ф.100.(Здолбуновское поветовое управление государственной полиции). – Оп.1. – Спр.257. Указания Волинского воеводского управления о выселении отдельных лиц из пограничной полосы. – Арк.1-14; 24. ДАРО. – Ф.100.(Здолбуновское поветовое управление государственной полиции). – Оп.1. – Спр.258. Указания Волинского воеводского управления о выселении из Польши лиц, нелегально перешедших советско – польскую границу. – Арк.1-44; 25. ДАРО. – Ф.100. (Здолбуновское поветовое управление государственной полиции). – Оп.1. – Спр.265. Протоколы допросов лиц нелегально перешедших границу. – Арк.1 – 8; 26. ДАРО. – Ф.100. (Здолбуновское поветовое управление государственной полиции). – Оп.1. – Спр.398. Сведения о лицах содействующих в нелегальном переходе советско – польской границе, и материалы наблюдения за ними. – Арк.1-101; 27. Litwiński R. Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym //Buletyn Informacyjny PAN. Oddział w Lublinie. – №8. – Lublin, 2003. – S.76; 28. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku №4 dnia 20 stycznia. – Łuck: Druk.Kom. XIII Okręgu w Łucku, 1924 r. – S.1; 29. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku №8 dnia 20 13 lutego. – Łuck: Druk.Kom. XIII Okręgu w Łucku, 1924 r. – S.1; 30. Prochwich J., Peplowski A. Вказана праця. – С.66-67; 31. Litwiński R. Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym //Buletyn Informacyjny PAN. Oddział w Lublinie. – №8. –Lublin, 2003. – S.76; 32. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku №2 dnia 9 stycznia. – Łuck: Druk.Kom. XIII Okręgu w Łucku, 1924 r. – S.2; 33. Tuliszka J. Policja Państwowa w procesie kształtowania wschodniej granicy Drugiej Rzeczypospolitej // Udział Policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919-1920. Materiały pokonferencyjne pod.red. A. Misiuka. – Szczytno, 1999. – S.55; 34. Prochwich J., Peplowski A. Вказана праця. – С.65; 35. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku №6 dnia 5 lutego. – Łuck: Druk.Kom. XIII Okręgu w Łucku, 1924 r. – S.3; 36. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku №2 dnia 9 stycznia. – Łuck: Druk.Kom. XIII Okręgu w Łucku, 1924 r. – S.1-2.

А.М. Тростогона

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Історіографічна традиція демонструє неоднозначні підходи щодо концепції західноєвропейського абсолютизму. Хоча матеріалів, котрі торкаються правителів та режимів, що традиційно називають абсолютистськими, є досить багато, історіографія абсолютизму невелика. Для марксистів «абсолютизм» був механізмом, з допомогою якого великі землевласники експлуатували і пригнічували селян, що, в свою чергу, характеризувало існуючу соціально-економічну систему. На жаль, історики-марксистичні не могли пояснити того факту, що саме дворяни нерідко були основними противниками «абсолютистської» держави, а високі посади набували головним чином незнатні, але багаті буржуа.

Юристи, філософи, єпископи раннього нового часу дотримувалися протилежної точки зору, уявляючи «абсолютизм» спланованим втіленням теорії, а не результатом дії безликих сил. Однак, оскільки теорія постійно використовувалась для виправдання бажань монарха, навряд саме вона слугувала мотивацією дій.

В XVI ст. виникає вчення про суверенітет, котре стало основою доктрини французького абсолютизму. В творах ідеологів абсолютизму переважав історико-традиціоналістський стиль. У Франції засновується історико-правова школа, яка перетворюється на одну із домінуючих інтелектуальних течій французького Відродження. Саме під її визначальним впливом сформувався поняття абсолютизму. В працях теоретика держави Жака Бодена ідеалом є монархія королівська або легітимна. Його вчення про суверенітет, конценція абсолютної суверенної королівської влади є виявом реакції на кризовий синдром, котрий вразив ренесансну монархію. Запропонований Боденом образ суверенного правителя суттєво відрізнявся як теоретично, так і практично від реального образу абсолютного монарха XVII ст. Втім, як французькі королі, так і теоретики французького монархічного абсолютизму принципово ніколи не піддавали сумніву встановлені Боденом кордони влади суверенного володаря, але й підкреслювали їх обов'язковість також і для абсолютного монарха свого часу¹. Більш глибокий аналіз праць теоретиків і практичної політики французьких королів дозволяє встановити, що приблизно з кінця правління Генріха IV (поч. XVII ст.) як в політичній теорії, так і на практиці образ володаря змінюється від поміркованого до абсолютного. З перших десятиліть XVII ст. в творах ідеологів держави і у політичному вжитку все більшого значення задля впровадження абсолютної королівської влади набуває поняття «Божою милістю». Його прибічники, спираючись на тринадцяте Послання до римлян у Новому Заповіті, заявили, що

король одержує престол безпосередньо від Бога і що вся державна влада прямо, без проміжних інстанцій, походить від Бога.

Слід відзначити, що поняття «Божою милістю» як в творах ідеологів держави, так і в політичному вжитку з перших десятиліть XVII ст. набуває все більшого значення задля виправдання абсолютної королівської влади, для звеличення монарха. Прибічники цього поняття, спираючись на 13 Послання до римлян у Новому Заповіті, заявляли, що король одержує престол безпосередньо від Бога і що вся державна влада прямо без проміжних інстанцій походить від Бога. Завдяки прийняттю вищезазначеної доктрини французька королівська влада, без сумніву, добилася значного посилення, а суверенна державна влада отримала обґрунтування. У Франції структурний перехід від патріархальної держави до абсолютної монархії з початком самостійного правління Людовіка XIV було значною мірою завершено. Король ввів пряме правління монарха і разом з політичними теоретиками та апологетами добре засвоїв вчення про «Божу милість». Однак відхід від поміркованої королівської влади було віддано критиці вже в першій половині особистого правління Людовіка XIV².

В 30-ті рр. XVII ст. сильніше підкреслювались виключні повноваження монарха у випадку крайньої загрози для держави, про дійсну наявність якої врешті решт він приймав рішення сам. Керуючись державними потребами і в інтересах суспільного блага, він мав право виходити за рамки влади, наданої йому. Серед ознак суверенітету, що належав французьким королям, ідеологи абсолютизму XVII ст. виділяли виключне право видавати закони, оголошувати війну і укладати мир, набирати війська, призначати чиновників, збирати податки, вершити суд, присвоювати дворянський титул простолюдинам, легітимізувати бастардів, призначати на церковні бенефіції, слідкувати за дисципліною кліру тощо. Однак практично всі прерогативи обмежувалися певними нормами традиційного права та законодавства. Королю пропонувалося суворо дотримуватися встановленої процедури видання законів і введення податків, якомога рідше втручатися в традиційну компетенцію судових органів, виявляти помірність в призначенні і звільненні чиновників, права яких на посади в умовах майже всезагальної продажності останніх розглядалися як цілком законні.

Правда, за королем завжди визнавалось право наполягати на своїй волі і порушувати закон, однак це розглядалось як винятковий засіб, та застосовувався лише за надзвичайних обставин. В цьому і полягала теорія так званого державного інтересу, з оформленням якої за Ришельє доктрина абсолютизму набула цілком завершеного вигляду. Принцип законівідповідності правління, таким чином, став найважливішим елементом цієї доктрини, тобто не йшлося про етичні обов'язки державця творити благо, а про визнання ним цілком конкретних обмежень його влади традиційними правами і привілеями корпорацій, починаючи від трьох станів королівства і закінчуючи окремими державними установами, провінціями, містами, дрібними соціальними і професійними групами³.

Абсолютизм, що виник у XVI ст., став впродовж XVII-XVIII ст. найбільш розповсюдженою формою державного правління. Лише Республіка Сполучених Провінцій, Венеція, Генуя мали республіканську форму влади. Однак фактично це були колективні монархії, в яких влада реально належала вузькому колу найбагатших патриціанських родів. Абсолютна монархія не могла існувати до XIV ст., оскільки теоретично правителі європейських держав були підданими папи та імператора. Але з XIV ст. вони почали претендувати на імперську владу, що робило їх рівними імператору, який не підкорявся нікому. Римське право стало джерелом цитат, в яких прославлялася королівська влада. Монархи почали носити спеціальні корони, котрі символізували верховну владу. Мотивація була однаковою: король не мав залежати від жодної вищої або рівної влади, а його повноваження були абсолютні. Королівські теоретики стверджували, що корона володіє монополією видавати закони, вершити правосуддя, вести війни і обкладати підданих податками: збережені сеньйоріальні права носили не самостійний характер, а делегувались короною. Феодальні відносини були контрактними. Метою абсолютної влади був захист від внутрішньої і зовнішньої небезпеки, що загрожувала королівським повноваженням. Вона не була частиною змови з метою пригноблення народу. В епоху громадянських війн у Франції та Іспанії, розв'язаних могутніми феодалами, абсолютна влада корони сприймалась як визвольна сила, а не знаряддя поневолення. Вона була більш бажаною, ніж тиранія місцевих магнатів. В тій же Іспанії, попри наявність абсолютизму від короля, вимагалася повага до основних законів держави, відкрите проведення політичних дискусій тощо⁴.

Саме поняття «абсолютизму» бере початок з положень римського права про те, що «державець не зв'язаний законами». Під впливом цієї етимології історики і юристи XIX – поч. XX ст. створили модель абсолютизму як необмеженої монархії, в якій державцю належала вся

повнота публічної і, в першу чергу, законодавчої влади. На створенні цієї моделі відбився і конституційний досвід пізніших абсолютистських режимів ХІХ ст. (набагато потужніших, ніж ті, що існували в ХVІ-ХVІІІ ст.). Сучасна історіографія відмовилась від спроб вибудувати модель абсолютизму ХVІ-ХVІІІ ст. як на основі етимології, що бере початок з римського права, так і конституційного досвіду ХІХ ст. Можливо, в інтересах консенсусу історики продовжують згладжувати відтінки реальності. Або ж значення слова «абсолютний» настільки універсальне, що вчені використовують його на свій розсуд, тобто стосовно будь-якого монарха, котрий, на думку вчених ХХ ст., мав більше влади, ніж потрібно. Одні дослідники вважали «абсолютним» монархом вже Франциска І, інші проголошують першим істинним втіленням «абсолютизму» Людовіка ХІV, врешті багато сучасних істориків переконують нас у тому, що справді «абсолютистськими» правителями були освічені деспоти кінця ХVІІІ ст. Ці приклади демонструють, як важко визначити, що саме науковці розуміють під термінами «абсолютний» і «абсолютизм». Фактично походження цих двох слів докорінно різняться, і дуже важливо не змішувати їх. Слово «абсолютний» часто вживалося в ранні Нові часи, термін «абсолютизм» був майже невідомий до 20-х рр. ХІХ ст.

Історики ХІХ – поч. ХХ ст. зводили зміст доктрини абсолютизму приблизно до такого: державі належить монополія на публічну владу, особа монарха ототожнюється з державою, а необмеженість влади правителя обґрунтовується її божественним походженням. Протиріччя, котрі зустрічались у викладі цих ідей, стосувалась або непослідовності того чи іншого теоретика, або ж його опозиційності.

Однак, в світлі сучасних досліджень, ці протиріччя складають органічний елемент доктрини абсолютизму, яка у всіх своїх варіантах незмінно включала два основних пункти: 1) право монарха на необмежену владу і 2) його обов'язок захищати права і привілеї підданих. Ці положення можуть видатися такими, що взаємовиключають одне одного, але лише в рамках типової для ХІХ-ХХ ст. динамічної концепції права, згідно якої воно може вільно змінюватися людьми. Поряд з останньою співіснувала статична концепція права як встановлення божественного, непорушного, успадкованого від предків⁵.

Французький абсолютизм завжди служив для істориків класичним зразком цієї форми державного устрою. Багато понять, що стосувались до абсолютизму взагалі, були абстраговані від конкретної історії французької абсолютної монархії часів її розквіту за правління Людовіка ХІV. На французький зразок приміряли інші «національні форми», аналізуючи відхилення і співпадіння. Подібне застосування порівняльного методу мало, як і завжди, свої позитивні та негативні аспекти, і в цілому було б корисним, якби в країнах, що порівнювались, належним чином враховувалася динаміка розвитку держав і їх особливості.

Якщо суворо дотримуватися державно-правових концепцій істориків і юристів ХІХ ст., то абсолютизм ХVІ ст. в різних країнах Західної Європи слід віднести до обмежених монархій. Ззовні жодне рішення не приймалося без короля та його волі. На практиці ж королівська влада не була абсолютною. На рішення монарха (а при слабкому правителі влада належала фаворитам) впливали різноманітні внутрішні і зовнішні обставини, інтереси придворних кіл, політичних і соціальних груп, династичні міркування і т.д. Часто королівські ініціативи нащтовхувалися на сильну протидію. І навіть рішення, що приймалися нібито одноосібно, без консультацій з радниками і наблизеними, диктувались нерідко так званим «державним інтересом». Якщо рішення йшли врозріз з цим «державним інтересом» або інтересами дворянства, вони викликали супротив. Тому дослідники підкреслюють співіснування, з одного боку, влади абсолютної і влади поділеної або змішаної, з іншого. Так в Англії монарх володів двома видами влади: тією, яку він ділив з парламентом, і тією, котра належала тільки йому. Цей дуалізм часто приховується істориками⁶.

Хронологічно епоха зародження і раннього етапу абсолютної монархії тривала з кінця ХV – до середини ХVІІ ст., коли поступово сформувались всі її найважливіші риси. В ХVІІ ст. утворюється держава в своїй сучасній формі; вона виявляється як незалежна сила, відділена від суспільства. Феодальне дворянство, в силу своєї слабкості, вже не могло мріяти про контроль над сильною державою, якої воно потребувало. Буржуазія переживала процес сходження, проте ще знаходилася на докапіталістичній стадії, тому не була здатна сама викувати необхідну їй національну державу. Звідси подвійний образ «короля-сонце», який вінчає дворянську ієрархію у Версалі і в той же час є королем буржуазії, править в її інтересах, призначає міністрів з її середовища. Виходячи з цього, більшість радянських дослідників розглядає абсолютну монархію як другу стадію феодального суспільства, яке, зберігаючи в основному феодальні виробничі відносини, допускає розвиток буржуазної економіки⁷.

Абсолютизм як історичне явище – особлива соціально-політична система, що сформувалася в ранній період переходу від традиційного до індустріального суспільства, відбиваючи тимчасовий баланс соціальних сил. Абсолютна монархія – політичний режим з юридично необмеженою деспотичною владою. Ознаки нової держави, що з'явилася на рубежі XV-XVI ст., визнають як прибічники формаційного, так і прибічники цивілізаційного підходів у вивченні історії і ті, й інші відзначають, що це пов'язано із змінами в економіці, політиці, ідеології, хоча послідовники Маркса роблять акцент на економічних факторах, а послідовники Вебера – на ідеологічних. І марксистки, і прихильники цивілізаційного напрямку вважають, що нова форма держави починається з Генріха VII в Англії, Людовіка XI у Франції, Фердинанда Католика в Іспанії. І перші, і другі визнають, що абсолютні монархії зламали всі попередні станові інститути. Однак суть абсолютних монархій прибічники «формацій» і «цивілізацій» визначають по-різному. Маркс і Енгельс наголошували, що абсолютні монархії виникають в перехідні епохи, коли старі феодальні класи приходять до занепаду, а із стану городян формується клас буржуазії, і жодна із цих двох сил не має переваги в суспільстві. Держава в особі монарха тимчасово отримує певну самостійність, тобто стає вище вже слабкого дворянства і ще не зміцнілої буржуазії. В подальшому рівновага цих двох сил буде порушена. Піднесення буржуазії, подальше послаблення дворянства призведе до того, що буржуазія вимагатиме політичної участі, – настане епоха буржуазних революцій. Такою є марксистська схема еволюції абсолютизму.

Вебер і Зомбарт термін «абсолютизм» не вживають, вважаючи, що нова держава залишилася майже такою, як і раніше. Найважливіші її завдання практично не змінилися, змінилися лише засоби вирішення цих завдань. На думку цих дослідників найважливішими завданнями традиційної західноєвропейської монархії були: змусити собі коритися; замінити можливий спалах шаленства легітимним насиллям; контролювати економіку, щоб оволодіти значною частиною національного доходу; брати участь в духовному житті країни і навіть керувати нею, тобто здобути додаткову силу з могутніх релігійних інститутів. Все разом взяте допоможе забезпечити порядок, який трактується Вебером як компроміс між силами «за» і «проти». В цьому з ним солідарні історики школи «Анналів», зокрема Бродель вважав, що зміни в економіці, соціальній і політичній сферах призвели до посилення диктату держави до всіх тих, хто «проти», з найбільшою опорою на тих, хто «за». Насилля держави було гарантією внутрішнього миру, безпеки шляхів, надійності ринків і міст⁶.

Різні трактування абсолютизму не змінюють властивих йому рис, на чому наголошують російські медієвісти. Характерними рисами абсолютизму, на їхню думку, є наявність загальнодержавної бюрократичної машини; формування професійної постійної армії; утворення загальнодержавної податкової системи; уніфікація законодавства; адміністративного устрою, мір і ваги; створення єдиного судово-слідчого апарату; формування державної церкви; проведення єдиної державної економічної політики. Поряд з цим, російські дослідники розрізняють різні типи абсолютних режимів, серед яких національний абсолютизм (консервативний, теологічний, просвітницький тощо) і регіональний абсолютизм⁷.

Важливою проблемою в дослідженні західноєвропейського абсолютизму для науковців залишається також роль особистості в процесі становлення і формування абсолютних монархій. Чи впливає окрема людина на хід подій, чи вона всього лише інструмент для дії сил більш важливих, ніж вона сама? Інститут монархії передбачає відповідь на це питання. Монархія абсолютна за визначенням, в цьому полягає її сутність. Термін «монархія» означає «правління одного», а не колективне правління. І все ж монархічна влада реалізовувалася в різних стилях владарювання. Оскільки монархія концентрує владу в одній людині, непередбачувані події, такі, як народження дитини або спадкування престолу, визначають долю держави. На практиці межі абсолютної влади короля залежали від його особистості, того, наскільки сильною волею він був наділений і якими здібностями, наскільки був спритним, від його власних намагань, його розуму. Отже, значимість персони монарха не викликає сумнівів. Хоча нескінченні суперечки в придворному оточенні і чинили вплив на політику, обрана програма потребувала, як мінімум, схвалення короля. Особистість деяких державців та їх головних міністрів в ранні Нові часи дійсно була основною рушійною силою політичного життя їх держав і залишила яскравий слід в історії. Генріха IV Бурбона, наприклад, великий представник французького Просвітництва Вольтер в своїй епічній поемі «Генріада» охарактеризував як «політика для всіх століть». Людовік XIV, за якого французький абсолютизм досяг розквіту, вважав свого діда Генріха IV взірцем монарха. Прийшовши до влади, останній взявся долати негативні фактори, що призупинили процес консолідації держави, а саме – неодноразову відсутність повнолітніх спадкоємців престолу та згубне релігійне протистояння. В країні з'явилися теорії опору, які виголошували: королем-

єретикам можна не підпорядковуватись, а вбивство тирана угодне Богу. Сяйво абсолютної монархії затьмарилося, локальні владні угруповання і корпоративні організації не бажали більше служити королівським потребам, а суверенні права короля вислизали з його рук і переходили до його могутніх підданих. З 1588 по 1591 р. Парижем управляв Комітет шістнадцяти, який вигнав короля із його столиці. Сорбонна звільнила Францію від присяги королю-тирану, і за сім місяців Генріха III було вбито. В такій обстановці довелося починати правління і Генріху IV, і кардиналу Ришельє. Тому не дивно, що вони вважали за необхідне оновити і теорію, і практику монархії¹⁰.

Успіхи Генріха стали наслідком того, що на троні знову опинився мудрий політик. Йому вдалося досягти політичного консенсусу і відновити престиж монархії. Король тільки виграв від всезагальної стомленості, від хаосу та утисків, притаманних правлінню дворянських фракцій. Мистецьки маніпулюючи і намагаючись вивести з гри угруповання, що об'єдналися проти нього, використовуючи їх внутрішні протиріччя, Генріх розбивав альянси місцевого дворянства і принців крові. Методи цього монарха були традиційними: він рідко звертався до прямого насилля, оскільки це було небезпечно. Відданість його військ була примарною і могла зникнути, якби раптом довелося атакувати братів-французів. Генріх IV йшов на співробітництво і вмовляння, на угоди та компроміси, використовував патронат, розподіляв посади і титули. Він не був творцем абсолютної монархії у Франції – вона почала формуватися до нього, але сприяв її розвитку. Стиль його правління можна назвати авторитарним, що було звичайним явищем у ті часи. В свої плани, зазвичай, втаємничував дуже вузьке коло довірених осіб, а часто не відкривав своїх задумів нікому. Генріх IV – дзеркальне відбиття свого часу і водночас руйнівник старого світу, ввічливий і зухвалий, наївний і прагматичний, котрий ніколи не стояв осторонь громадського життя; людина виключної долі, обдарована надзвичайними якостями, підкорив своїй волі країну і суспільство, які його або приймали, або відштовхували, проте від самого початку мусили співвідносити його особистість зі своїми реаліями. Коли в 1610 р. замах на життя узурпатора-єретика нарешті вдався, його наступник успадкував сильну і стабільну державу¹¹.

Діяльність першого міністра Франції Ришельє як будівничого абсолютної монархії до цього часу залишається предметом гострих дискусій та діаметрально протилежних оцінок. Одні звинувачували кардинала у руйнації Старого порядку, інші – в його консервації. Кардинал зумів підпорядкувати центральній владі фрондуєчу аристократію, застосовуючи найсуворіші заходи аж до привселюдних страт, ліквідував гугенотську «республіку» в Ла-Рошелі, боровся з будь-якими виявами опозиції, а надто організованої, не допускав жодних компромісів в питаннях віросповідання, коли справа торкалась монополії на владу, наполегливо і послідовно прагнув досягти національно-політичної єдності Франції. Вважаючи себе продовжувачем справи Генріха IV Ришельє енергійно боровся із становим і провінційним партикуляризмом¹². Перший міністр цілеспрямовано позбавляв судово-адміністративні інститути політичних повноважень, а провінції – регіональних вольностей. В боротьбі за національну єдність країни та централізацію влади Ришельє використовував не тільки силу зброї і адміністративні заходи, а також засоби культурно-ідеологічного впливу, які вважав не менш ефективними. Істотно важливим елементом політичної програми Ришельє було і піднесення міжнародного впливу Франції за рахунок зміни співвідношення сил в Європі. Ришельє впевнено створював централізовану бюрократичну державу, проте ззовні переконлива будівля абсолютної монархії почала досить швидко занепадати, позбавлена підтримки суспільства¹³.

Людина-символ, король, який став втіленням самої ідеї абсолютної монархії, – Людовік XIV за своє 54-літнє правління довів, що він був людиною слова, особливою перед своєю державою. А перед смертю навіть сказав: «Я помираю, але держава залишається назавжди» – фраза, як бачимо, повністю суперечить тій загальновідомій. До сьогодні думки про «короля-сонце», як його одного разу випадково назвали, різняться. Маятник оцінок розхитується від різкої загальної критики до майже необмеженого захоплення. Сучасні дослідження дозволяють диференційовано уявити образ цього монарха, в якому знаходять місце і світло, і тіні. Власна «програма» короля, по суті, зводилась до ідеї всебічного зміцнення монархічної влади. Фронда залишила враження простого хаосу, безперспективної смуги, що пояснювалося надзвичайними обставинами важкої війни і малолітства монарха. Із її досвіду ним були взяті тільки ті уроки, які вимагали рішуче обмежити опозиційні можливості парламентів, городян, аристократії і назавжди відмовитися від проміжної фігури першого міністра, проти якого формально був направлений рух Фронди. В перші роки самостійного правління Людовік, як учень Кольбера, засвоював ідеї абсолютистської перебудови суспільства, але практично відмовився від них, коли побачив, що вони зустрічають сильний опір, здатний розхитати

соціальною стабільністю. З віком він став досить консервативною людиною і в думках, і в звичках, з особливою ворожістю ставився до «химер» прибічників реформ. Людовік XIV почав правити в унікальних умовах, коли перед державою, що перемогла внутрішніх і зовнішніх ворогів, постало питання вибору довготривалого стратегічного курсу власної політики. І тому особлива історична відповідальність лежала на монархові, який на шляху динамічного розвитку Франції нагромадив виснажливі війни і релігійні гоніння¹⁴.

Таким чином, на думку британського історика Хеншелла французький абсолютизм мав конкретні ознаки. По-перше, він був, за своєю сутністю, деспотичним. При ньому зазнавали утисків права і привілеї підданих і зневажалася думка тих установ, які повинні були їх захищати. По-друге, абсолютизм є автократичним. Він не звертається до консультативних механізмів, діалог за такого режиму не заохочується, а прийняття рішень є централізованим. Державці відсувають на другий план станове представництво і корпоративні організації, через які раніше відбувався обмін думками з владними угрупованнями. Влада монополізується монархом і тими, кому він її делегує. По-третє, абсолютизм є бюрократичним. Використовуючи агентів, які залежать лише від корони, чи то чиновники, чи «нові люди», не пов'язані зі знаттю, абсолютні правителі відокремлюють себе від суспільства і позбавляють народ можливості саботувати їх волю. Виходячи з вищезазначеного, автор зазначає, що такий абсолютизм ніяк не пов'язаний із Англією. Відмінними рисами англійського абсолютизму були: відсутність постійної армії, сильне місцеве самоуправління та існування парламенту за доволі жорсткого авторитарного режиму часів Генріха VIII і Єлизавети I. Острівне становище врятувало Англію від агресивних сусідів і сприяло скороченню видатків на утримання постійного війська¹⁵.

По суті, всі типи абсолютизму в Європі, незважаючи на розбіжності, в тій чи іншій формі наслідували абсолютистські засади французької монархії. Князівський абсолютизм в Німеччині та регіональний абсолютизм в Італії були природним результатом державно-територіального розвитку цих країн. В концепції абсолютизму зроблено спробу назвати деспотичними абсолютні монархії раннього Нового часу. Як в Англії, так і у Франції монархії мали консультативні і прерогативні механізми, відповідно обмежену і абсолютну сторони. Однак XIX ст. сприйняло абсолютну й обмежену монархію лише як альтернативні системи управління. Така точка зору стала фатальною для розуміння періоду, коли уряди не могли легітимно функціонувати без використання обох механізмів. Миф про «абсолютизм» довільно вихопив з контексту абсолютний бік влади у Франції і обмежений – в Англії. В останні два десятиліття дослідники вловили суть проблеми. Вона полягає в нашаруванні сучасних стереотипів на минуле, яке не було з ними знайоме або надавало їм іншого значення. В ранні Нові часи в абсолютних монархіях переважав консультативний елемент, вони були більш конституційними і патріархальними. Користуючись цими відкриттями, сучасна історіографія спробувала виявити початкову конценцію «абсолютизму», оскільки результати досліджень похитнули стару модель.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кокосов Н.Е. Абсолютная монархия во Франции // Вопросы истории. – 1989. – №1. – С.43; 2. Французские короли и императоры / под ред. П.К. Хартмана. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.261; 3. Ададунов В. История Франции. Корольська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). – Львів, 2002. – С.387; 4. Ивонин Ю.Е., Ивонина Л.И. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI-XVIII ст. – Смоленск, 2004. – С.7; 5. История Франции. – Т.1. – М., 1972. – С.242; 6. Альф А. Гриффитс, Роджер Томас. Становление династии Тюдоров. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.11; 7. Малов В.Н. Людовик XIV: опыт психологической характеристики // Новая и новейшая история. – 1996. – №6. – С.152; 8. Евдокимова А.А. История раннего нового времени. Эпоха Реформации. – Ростов-на-Дону, 2004. – С.31; 9. Там само. – С.33; 10. Баблон Жан-Пьер. Генрих IV. – Ростов-на-Дону, 1999. – С.4; 11. Французские короли и императоры. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.198; 12. Кнехт Р. Дж. Ришелье. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.228; 13. Черкасов П. П. Ришелье // Вопросы истории. – 1989. – №7. – С.91; 14. Ивонин Ю. Е., Ивонина Л.И. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI-XVIII ст. – Смоленск, 2004. – С.408; 15. Хеншелл Н. Миф абсолютизма. – СПб, 2003. – С.239.